

Тома Томов:

Консумативното общество съсипва нацията

Големият български журналист Тома Томов посети през март Прага по покана на Българския културен институт. В чешката столица той представи документалните си филми „Кристо на 75“ в Американския център и в Карловия университет и „Тъй рече Ванга“ – в Българския културен институт.

Срещата с този изключително ерудиран кореспондент, наблюдател и коментатор на международни събития, водещ на културните предавания „Панорама“ и „Светът е действие“, е и досег до света на идеите на редица известни личности през призмата на вечно търсеция, анализиращ и неуморим поглед на документалиста и сценариста Тома Томов.

Г-н Томов, поводът за посещение-то Ви в Прага е представянето на Вашите филми за две известни личности – Ванга и Кристо, които са хора коренно противоположни.

Точно така, те са твърде различни, доколкото Ванга е нещо като духът на цяла една епоха и на цяло едно място, нещо като *genius loci* (духът на мястото). Жена, която е в гърлото на един вулкан и има чудодейна сила ... Тя е едно бедно сляпо момиче, когато един ден при нея идва св. Йоан Златоуст: „Ванге, утре ще има война и ти ще трябва да кажеш на хората кой ще умре и кой ще оживее.“ Светецът на другия ден пак идва и й казва: „Ще отидеш в една бедна къщичка, ще седиш там и ще казваш на хората кой ще е болен и кой ще е здрав.“ И Ванга започва да предсказва на хората в продължение на десетилетия. Докато Кристо има една скрита траектория на съдбата и е твърдо решен да промени живота си. Неговата баба е чехкиня, т.е. той е с българо-чешки произход. Бил е много добър художник и ученик на Дечко Узунов. Не е имал проблем да стане известен като брат си – Анани Явашев. Но не желае да живее в България. Кристо е един мъж, който има криле на кондор: иска да ги разтвори, да отиде другаде, да прави друго изкуство. Това аз наричам скритата траектория на съдбата, доколкото той следва някакъв повик, който е заложен в него генетически. Иска да се върне отчасти към корените си и затова отива първо в Прага, но след това иска да изпълни мисията си. И в един момент взема решение, отива в Париж и става Кристо.

Кристо заминава за Америка само с един матрак, който са му подарили, и с един еднопосочен билет. Когато корабът влиза в пристанището, той вижда светлините и казва: „Умирам за този град!“

Вярно ли е, че Кристо не иска да се говори за него като за човек, който има български корени?

Да. Той е Христо Явашев, докато не е прочут. Жена му-Жан Клод, му помага много, тя е организаторът на всичко. Той е като Бродски, който не желае да се върне в Съветския съюз и предпочита да бъде погребан във Венеция. Както Стравински, който не желае да говори руски. В крайна сметка никой не може да съди един велик артист. Първото, което чух за него е, че имало някакъв българин, който иска да реже една магистрала с невидима като стъкло стена. В една долина той издига една червено-розова стена. Кристо влиза по уникален начин в общественото пространство в края на 20-ти век. Той не рисува картини, не прави скулптура, а едно изкуство, което е брутално, агресивно влизане в общественото пространство и налагане на една идея, която е изкуство. Наричат я инсталация. Той винаги е на върха на вълната. Кристо е може би в десетката на хората, които са променили изкуството в края на 20-ти и началото на 21-ви век. Той не се смята за българин. Когато последния път се видяхме с него, ме попита дали ще говорим на френски или на английски. Кристо няма какво да прави в България. Защо българската държава няма

в нито един от своите музеи Кристо? Толкова ли са бедни българските богаташи?

България много трудно намира мястото си в Европа през последните 20 години. Толкова малко са българите, направили нещо за света, а българската държава се отнася с тях като мащеха.

И те, за съжаление, са повечето в чужбина...

Аз знам със сигурност, че Цветан Тодоров не иска да влиза в Българското посолство в Париж. Това е страшно. Какво означава това, че с името на Кристо не е свързан нито един музей – дори и в родния му град. Българската държава поначало не знае как да се отнася към великите си синове.

Аз съм дълбоко убеден, че огромна част от българите отхвърлят Кристо, защото не говори български. Голяма част от тях не приемат неговото изкуство и дори пишат за него като за родоотстъпник. За мене нашата страна е все още като сомнамбул в 21-ви век и не може да си намери мястото.

Защо според Вас не можем да си намерим мястото?

Защото имаме някакви национални недостатъци, които са видими и трябва да си ги признаем.

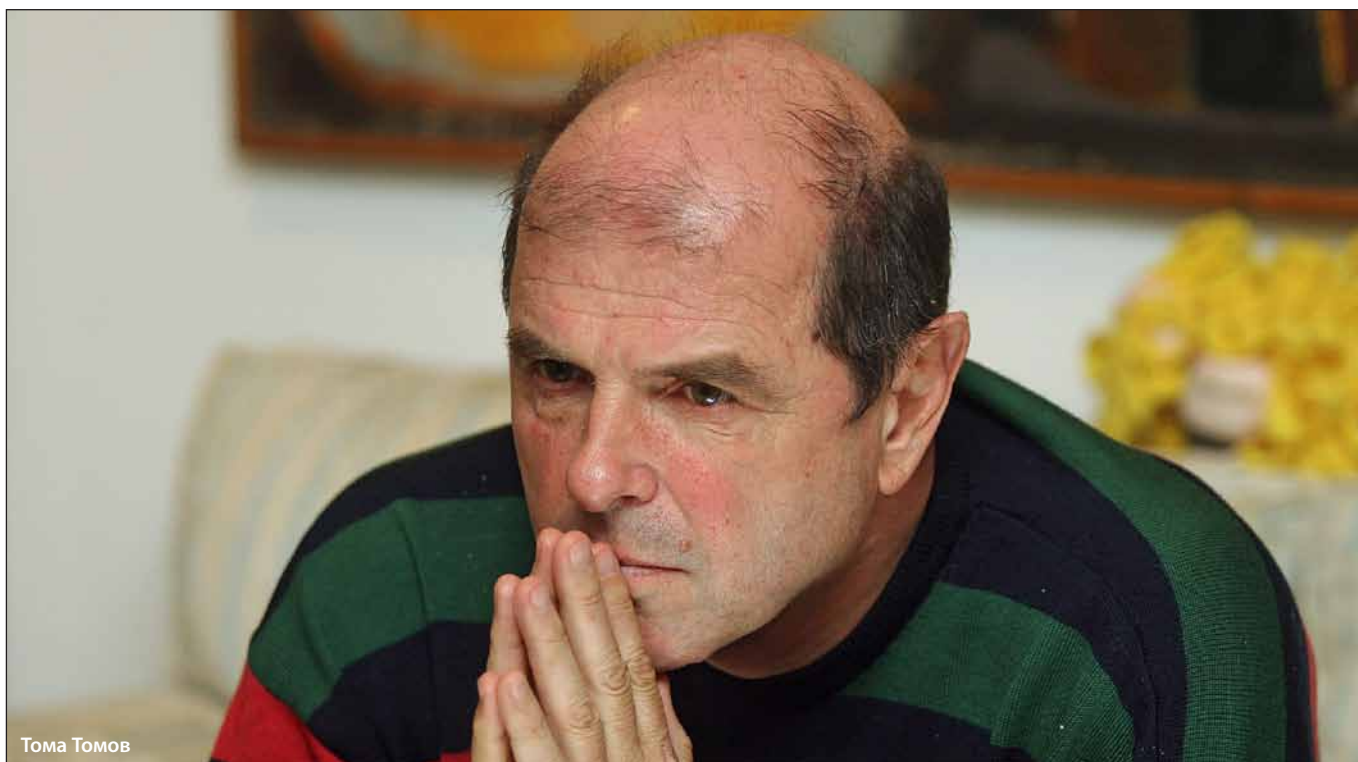
А има ли някаква идея, която да обедини българите?

Е, това е големият въпрос – има ли такава идея? Само преди век например, България е била с ясна българска идея, с най-силната интелигенция

на Балканите, с най-силната армия на Балканите и с всички възможности да реализира тази идея. Но тя не я реализира и вместо това губи в един век пет войни. И може би това е причината, че българската държава и в момента е една все още несъстояла се държава. Аз мисля, че ние все още сме една несъстояла се нация. В рамките на едно поколение имаме потенциал да постигнем уникални неща, но България не е прекратила гражданската си война, която е започнала през 18–19-та година. Все още е една страна, която крачи в калта,

И това го има. Това е известният комплекс за малоценност, за съжаление. Но тук става дума и за по-дълбочинни процеси. Това, че нацията не излъчва лидери и не се раждат национални идеи, е признак на вътрешна духовна слабост, която трябва да се лекува по някакви по-драстични начини. Какво става в България в момента? Има криза в здравеопазването, няма никакви сериозни идеи в образованието. И което е много лошо – консумативното общество съсипва нацията. Хората от сутрин до вечер са бомбардирани от десетки телеви-

то е неясно. Капитализмът като система е в криза и търси някакви други варианти. Ако капитализмът успее да се измъкне от тази криза, тогава и ние ще се измъкнем. Ние се движим във фарватера на европейския процес, но не сме дори и в средата му. Ние сме накрая на този процес. Когато нашите евродепутати отидат в Брюксел, те нямат български идеи, които европейците да дискутират и които идеи да са важни за бъдещето на Европа. Има германска идея. Ние живеем във времето на

Тома Томов

няма достойнство, няма лидери; тя е в едно блато.

Такава ли е прогнозата Ви за България?

Не, това не е прогноза. Аз съм оптимист и смятам, че има начин да се измъкнем от кризата. За това не са необходими повече от 50 човека, които в един момент да обединят усилията си и да тръгнем напред. И аз виждам такива хора, но тези хора не пробиват. Липсва натрупване на критична маса, както и събиране на тези хора в едно ядро, което да придвижи страната от точка „а“ в точка „б“.

Не е ли проблемът и в това, че ние все търсим някой да ни спаси?

сионни канали, които бълват боклуци и увреждат националното съзнание. На всеки един час има 20 мин. реклама. Ние живеем във времето на консумативното общество, което поначало е погрешен път. Преди години, като интервюирах Курт Вонегът, той ми каза: „Образованите семейства в САЩ забраняват на децата си да гледат телевизия.“ А това консумативно общество след известно време дойде и при нас.

Несъстоялата се демокрация ли е причината за проблемите в страната?

Ние се движим във фарватера на европейския процес, а европейският процес е неясен. Бъдеще-

четвъртия райх – какъвто и да е той. Германия ще е главният локомотив в историята на Европа през следващите 20–30 години. И каквото каже Германия, ще го правим. България е правила каквото е казал султанът, каквото е казал Фердинанд, каквото е казал германският император, каквото е казало Политбюро в Москва, а сега и каквото каже Вашингтон.

При българите, за съжаление, я няма онази критична маса, която да определи нашата българска политика. Тук, при чехите, го има това, тук има и много по-силна интелигенция. Бих казал – много по-самоуверена в себе си интелектуална върхушка.

Макар че също са малка нация...

И шведите, и норвежците са малки нации, но са независими.

Вие сте се срещал с изключителни хора. Кои са личностите, които са оказали най-силно влияние върху Вас? Кои от тях смятате за свои учители?

Човекът, който буквално ми е бил учител, е Петър Увалиев. Стотици часове съм прекарал с него. Той вече беше пенсионер и имах възможност да го виждам всеки ден в Лондон. След това направих няколко големи репортажа и един филм за него – „Ефрейторът на симфоничния оркестър“, както той сам се наричаше. Петьо Увалиев беше уникален човек. Той е работил с Карло Понти. С часове говореше за София Лорен, за това как снимали с Микеланджело Антониони. Бил е изпълнителен продуцент през 60-те години. Беше прочут с това, че в Би би Си правеше своите 8 минути, които ние слушахме години наред. Увалиев имаше една паралелна вселена – той е българин с прекрасен български език, много близък до Стефан Попов и същевременно пълен космополит. Това е човекът, който ми е дал първия Солженицин, който ме е учил на сума ти неща. Бях много близък и с неговата сестра Дора Валие. И нея съм я снимал в дома ѝ. Разказвала ми е за Брак, Пикасо. Тя беше близка с много велики художници на 20 –ти век. Беше една уникална жена. Нейните родители са правили черешовото топче и са били големи интелектуалци, завършили Робърт колеж в Цариград. Тя може би беше един от най-големите критици на 20 век, що се отнася до абстрактното изкуство.

Как избирате личностите, които са главни герои във филмите Ви?

Когато учех журналистика, кинокритикът и режисьорът Тодор Андрейков ни учеше на телевизионна журналистика – как да връзваме кадър с кадър, а не дума с дума. Тогава разбрах, че не обичам да пиша, а обичам да снимам. Чувствам се щастлив, когато отида на снимачната площадка, застава пред един човек и говоря с него. Хората, с които се срещам, си ги избирам сам. Сам съм избрал Хенри Мур, Акира Куро-

сава, Индира Ганди, Кензо Танге, Джек Никълсън, Марлон Брандо, Оливър Стоун, Максимилиано Фукас, Доминик Перо и много други.

През последната част от живота си се срещнах с писателя Амос Оз, когото много обичам. Отидох в неговия дом в пустинята. Като направих филма за него, той ми каза: „Благодаря ти за танца, който танцувахме заедно“ и след като пуснахме този филм в България, за две години издадоха четири негови книги и Амос Оз дойде в България. Заради един филм. Това е уникално! Избирам хора, които представляват за мен някаква духовна ценност, които са върхове в една или друга област. Отивам при хора, от които се възхищавам или при хора, които считам, че са важни и значими. Но никога не приемам някой да ми нарежда. Единствената задача, която съм приел и заснел като отговорност, е филмът за Козлодуй. В него съм снимал целия ядрен елит. Защото аз не мога да приема ядрен тобуган, но истината е, че журналистите могат да направят филм за защита на трети и четвърти блок, а политиките винаги могат да ги предадат.

Чувствахте ли се свободен преди 1989 г.?

Човек винаги има вътрешна свобода. Ако я нямаш и ако страхът е доминацията при тебе, не можеш да станеш нищо. Журналисти в България има десет хиляди. 90 на сто от тях в момента изпълняват задачите на олигарси, които са собственици на техните вестници и телевизионни станции.: „Пиши против тоя, плюй против он“. Приемайки обаче, че няма да правиш това, приемаш и икономическите, и финансовите правила на играта. Ако не играеш по тези правила, трябва да играеш по твои правила. А твоите правила ги няма. Частен журналист няма. Но аз всъщност съм

Христо Явашев и Тома Томов

частен журналист от 1992 г. Направих с Дмитри Иванов първата независима телевизионна програма „Наблюдател“ и в един момент тръгват срещу тебе, изхвърлят те и край...

Каква е Вашата мисия?

Мисия е голяма дума. Един световен олигарх ми каза в София: „Вие ли сте Тома Томов, имам мисия за Вас. Моят самолет тръгва тази вечер за Южна Африка и ще вземе оттам току-що освободения Нелсън Мандела. Качвайте се в самолета с вашия оператор и интервюирайте Мандела на борда на самолета. Самолетът ще кацне в Лондон, където на стадион „Уембли“ Мандела го чакат хиляди хора, направете един филм – аз го финансирам. А аз му отговорих: „Това не ме интересува“. Тогава гълъбчето кацна на рамото ми, но... През 90-та година не знаех колко е велик Мандела. Сега, като зная какво съм изпуснал, мога само да съжалявам. По принцип човек винаги има избор. Имаш избор да решиш дали да правиш това или онова. Ти не избираш нито страната си, нито родителите си, нито езика си, но винаги имаш избор. Аз винаги съм се движил със зигзаги към една единствена цел. Обичам да се качвам по върховете, на които има хора, които уважавам, и да разговарям с тях. Дали трябва да правиш компромиси? Непрекъснато правиш компромиси. Дали успяваш и губиш? Непрекъснато успяваш и губиш. Аз лично съм един провалил се журналист и го казвам сериозно.

Защо мислите така?

Тъй като считам, че съм направил 5% като коефициент на полезно действие от това, за което имам сили. Просто считам, че не съм направил това, което ми е заложено, но е вече късно да го променям. Това е животът.

С други думи, удоволствие за Вас е да се срещате с интересни личности, с които да контактувате?

Имам необходимост, имам страст, имам обсебеност, но не бяс, да се движа в света на идеите, в който определени личности ме вдъхновяват. И когато съм близо до тези хора и правя такава журналистика или да го наречем документално кино, съм щастлив.

Но щастието е женско понятие. Вили Бранд казва: „Щастието идва много рядко и никога не трае дълго.“ Той е при това нобелов лауреат и канцлер на Германия. И за него дори е така. Какво значи щастието? Това са някакви мимолетни състояния, които не са важни за мъжа.

А какво е важно за мъжа?

Страстта да се движи нанякъде – понякога сяпко, но да реализира тази страст.

Един от Вашите интересни проекти е снимането на филма „Страстите български – Българският Великден“ с Тончо Жечев.

След промените направихме „Наблюдател“ и първото, което предложихме, беше този филм. Отидохме в Цариград, вървахме по крепостните стени, плувахме с една лодка. Тончо Жечев възстановяваше през

По време на снимки

цялото време оня невероятен момент на устрем, който е имала нацията в средата на 19 век. Това бяха много хубави моменти. После Тончо много искаше да дойде с мен в Йерусалим, за да направим в 3 серии образа на историческия Исус и появяването на Бога – плът. Отидохме при един банкер да му искаме пари и оня ни каза: „Аз не съм толкова богат“. Тончо беше направил толкова много за България, а нямаше средства да реализира идеите си. Ние не можахме да намерим пари. Малко преди да умре, стояхме пред неговата къща и той ми каза: „Аз се отвращавам от живота. Не искам да живея повече.“

Българската интелигенция като че ли няма глас?

Интелигенцията не е длъжна да се занимава с ежедневиия дневен ред на нацията. Тя трябва да се занимава с големия дневен ред на нацията, с фундаментални въпроси за живота и смъртта, с това каква е целта на

една нация, каква е историческата мисия на България през 21-ви век. Има хиляди други хора, които се занимават с това колко километра магистрала да се направи, как да се посрещне американският посланик и т.н.

Как виждате ролята на българските медии?

Аз не следя българските медии. По принцип нямам необходимост от телевизия в момента. Престанах да следя сутрешните блокове. Голямата публицистика в момента липсва на екрана, може би тя не е необходима исторически.

Смятам, че интернетът е едно място, където свободата е очевидна. Той може да се окаже мястото, където човек ще намери своята същност, доколкото свободата е основен ингредиент, за да правиш каквото и да е. Но освен свобода трябва да имаш и идеи.

Мария Захариева

ТОМА ТОМОВ

е роден на 20 май 1942 г. в София. Завършва Софийския университет „Св.Климент Охридски“, специалност журналистика през 1968 година. Работи като редактор в списание „Младеж“, 1966–1969 г. В периода 1969–78 г. е редактор в новините на Българската национална телевизия. Води седмичната програма „Панорама“, създава и води документално-политическата програма „Светът в действие“. Стажува при Уолтър Кронкайт в Ню Йорк, 1974 г. и в BBC — 1976 г. Прави филми за САЩ, гражданската война в Ливан, за Скандинавия, Англия, Куба, Тайланд. Интервюира Джими Картър, Ричард Никсън, Едуард Кенеди, Юджин Маккарти, Рей Бредбъри, Джек Никълсън, Фидел Кастро, Алън Силитоу, Хенри Мур, Михаил Горбачов и много други. През 1978 година печата сборника „Естеството на властта днес“ в 16 екземпляра, които са иззети от ДС и Тома Томов е уволнен от телевизията. През 1986–89 г. е външнополитически наблюдател на вестник „Труд“. През 1989 г. снима падането на Берлинската стена. Върнат е на работа като политически коментатор в Българската телевизия. През 1993–96 година създава заедно с Димитри Иванов „Наблюдател“ — отначало по Ефир 2, а след това по Канал 1. Т. Томов печели златен медал и Голямата награда на Световното архитектурно биенале 1982 за филма „Кендзо Танге“. През 2001–2002 година работи като директор на новините и води програма „Наблюдател“ в Нова телевизия. От май 2005 г. до август 2006 г. е заемал поста главен редактор на в. „Стандарт“.